

BAKA ISTVÁN ÉS SZTYEPAN PEHOTNIJ

Sztyepan Pehotnij testamentuma címmel – verskötetet jelentetett meg Baka István. Ma amikor a költői álarcok korát éljük – gondolva például Weöres Sándor Psychéjére – természetesnek vesszük a költő efféle megnyilatkozását. Az „elrejtett” másik én, Sztyepan Pehotnij orosz név magyarul Baka Istvánt jelent. Ez az „oroszosság”, orosz név mögé bújás – a költői én megsokszorozása. S ez a „Pehotnij” költőiség, sajátos érdeklődés vezet el Brodskijhez. Baka István elment Szentpétervárra, hogy ismerje az orosz költő világát, kövesse lábnymát, beszívja a Néva parti város levegőjét. Aztán hazajött, és lefordította Brodskij verseit, melyek a *Post aetatem nostram* (Időszámításunk után) című kötetben jelentek meg. A meghurcolt orosz költő, Brodskij észreveszi, hogy „a Birodalom a hülyék hona”, a Vártorony börtön, mindenütt sötétség van. A versében lévő görög „disszidálni” készül. Menekül. A határszakaszon hallja az őrkutyák csaholását. A hegyerincre ér. Visszafordul. Megpillantja a tengert: „Az állatoktól eltérően az ember / elhagyni képes azt, amit szeret... Thalatta!” ... Elérzékenyül, látja a tenger szépségét, de „e szörnyeteg világban” sokáig nem merenghet, mert céltáblává válik. Mennie kell. Joszif Brodskij, az orosz költő otthagya hazáját, külföldre ment, és az USA-ban élt. 1987-ben Nobel-díjat kapott. Baka István kölcsönkérte Brodskijtól a *Post aetatem nostram* címet, és maga is ilyen címmel írt verset, verses jegyzeteket a műfordításkötet-höz. Brodskij is, Baka is a Néva-parton jártak, a magyar és az orosz költő, szellemileg rokonként, s ezt így érzékelteti magyar versben: „elég is ennyi – némulok, szegény / magyar, ki – hetven éve már – sarokban / térdeplek Európa szegletén.” Brodskij és Baka István szellemi kézfogása tovább is folytatódott Az Aenas és Dido című költeménye elé Brodskij-mottót helyez.

A költői alakváltozás és költői rokonság – még összetettebb Baka István verseiben, hiszen ő maga is a Búcsú barátaimhoz című versében bevallja, hogy Pehotnij és Yorick fogadott fivérek, közeli rokonok. Bár az egyik Helsingör ködébe burkolózik, a másik pedig a pétervári alkonyatban sétál. A Yorick és Pehotnij kettőségére a búcsúzás pillanataiban újra felhívja a figyelmet: „Jó volt-e élni mondd Yorick s Sztyepan te / Vagy elviselhető / Vigasztaljon ha nem fogad be Panthe- / On titeket befogadott a Nő...” A Yorick-szerep még számos természetes asszociációt kelt az olvasóban a Shakespeare-dráma szereplője mellett: hiszen Kormos István szegény Yoricknak nevezte magát, s azonosulva e szereppel kötetcímmé emelte e nevet. „Halálon túl kicsit / mondjuk ötszáz évvel / senki nem tudja rólam / hogy én valék Yorick” – írta Kormos István. És Baka István pedig külön ciklusba rendezve emelte ki három Yorick-versét: „Yorick visszatér”. A feledhetetlen költői bohóc ruháját veszi magára, s nagyobb távlatba helyezi önmagát: többször kerülnek elő verseiben a csillagok, a távoli menny. A távolság ellenére mégis közel van az angyalokhoz, a „mennyei káplár-hierarchiához”, melynek hajnali fényében újra előkerül a költő neve rendfokozatként („De én Uram bakád én hol vagyok”). Ezekben a Yorick-

versekben feltűnik az Istennel parolázó és vitatkozó költő, aki igazságtalannak tartja az égi „parlamentet”, hiszen Isten „koalíciós partnere a Sátán”. A földi parlament unott és utált mozzanatait nagyítja fel a költő égi méretűvé, történelmi nagyságúvá. A Vízözön-veszély és az Ararát-remény, a szőlőhegy és az asszony-ól vonzása, a fenti és a lenti döntés kétharmaddal vagy egyszerű többséggel, e kis világ romba döntése mégis bizalommal tölti el: „Azt felelem nyugodtan félig holtan / Igazatok van udvaroncotok voltam / De nem ti én támadok fel újra.” A költő keserű hangulata folytatódik a Yorick-versekben, „világ-cellában” él, „szellentésnyi” csak az egész élet, mindig a mézben ott érzi az epét. Baka István rejtetten felidézi Rimbaud versét, a Kóborlásaimat, de ő még kiszolgáltatottabb: ő még a cipő zsinórját sem pengetheti „mint lanton méla húrt”. A cipőfűzőjét is elvették, kukázott csak dalolva, „az élet vélem újra jól kikúrt”. S a világ megváltozott: Hamlet szobra már Helsingőr főterén áll. Más-képp látják őt is, talán Claudius legjobb ügynöke volt. S bolond ember, aki mindig kiáll, harcol, ütközik, fálnak megy. Yorick „nem tanul a lóból”.

Egyéni sorsa szorosan összefonódott Yorickéval és másokéval. Szenvedései ott élnék az álarcos költői én-ek, egyéniségek felhámja mögött. A József Attila-verset idézi, a Lebukottat: „Megvallattak, hogy vérzett a seggem”, itt a kübli is, „együtt búzlik” vele. Yorick panaszdala – az ő panaszos éneke is. A Hány-versekben is ott rejtőzik a maga sorsa, aki korábban a császárokkal parolázott, „meglóbál most és fejjel lefelé / A Nixbe ejt le prüsszentő halálom.” A lódító Hány János-magatartás látszólagos nagyotmondása, fantasztikus túlzása most hirtelen a földközébe kerül. Mint a cirkuszban a halálos ugrás pillanatában, most a költő Hányként is kimondja az igazat: a trapézzról a mélybe hullhat, közel a „prüsszentő halál”. Az álarcot olykor leemeli a költő arca elől, és önmagát kitakarva szólal meg: „Negyvenhat évem piccsén kitakarva / Fekszem...” Máskor is a búcsúzás és a halál-közelség szólal meg verseiben: Hány búcsúparáról ír, búcsúzik barátaitól, orosz barátai is halottak, siralomházat mutat be, utolsó játszmáról beszél, a szerelem csókját is halál-kasban viszi, strófaiban tarkólövés, dögszag, tömegsír stb. A November angyalához című verseskötetében is, a címadó versben is ezt emeli ki: „kritantém-öllel” közeleg hozzá az angyal, szerelméhez a halottak napja elmúltával halotti mécsessel fordul. De a halál mellől mindig az életbe kapaszkodik. Még a víg bordal közben is halál jut eszébe, és az életét jelentő borral teli hordót is a halál dugaszolja be. A betegsége, halálközelsége még a költői képeket is átformálja: „fény-infúzióba” van kötve, „Klepszidraként lassan lefolyva / Infúzió csöpög belém”, írja, „test-koloncát” hurcolja, Van Gogh börtönudvarán körbe-körbejár rabként.

A költő sorsa mindig foglalkoztatta. A Tél Alsósztrégován című versében Madách Imre alakját eleveníti fel. Komor világ ez, téllel, kandallóval, fénnel és árnyékkal, a ráleső lovaggal és Fráter Erzsikével. Verssorokat írva – menekül az eszme, mondatai „vért” fröcskölnek, tán guillotint zuhan rá. De hova futhat? A sakktábla-padlón a befejezetlen játszma bábuja: „Ma már az Úr és Lucifer se játszik, – / Feldöntötték világosat, sötétet.” Úgy érzi magát mint a sakkjátékban a király, bástyái mögé húzódva, de a királynő már megküzdött he-

lyette és elhullott. Madách és a költő sorsa hasonlóan kiszolgáltatott. A küzdelem hiábavaló – mint a sakk-játszámban –, a lépések végzetesek. „Már csak az Úr és eszkimóhomály jó: / Napok: csontbolygók gördülnek tova. / És alszik Alsósztrégova.” Baka nagyon közel érezte magához a sokat szenvedő orosz költőket. Brodskij fordításáról már volt szó. Ebben a kötetében, a November angyalához címűben szerepel az Orosz triptichon, melyben Gumiljov, Jeszenyin és Cvetajeva alakját idézi elénk. Gumiljov a Csekában is rejtve őrizi a forradalom színét, a pirosat, mely a fehér ingén szivárogoz át. Őt is „megcsapolta a Történelem”: 1921-ben kivégzik. A költő tragédiáját – mint hajdan Szerb Antal világirodalom-történetében – Baka István kötetének prózai jegyzeteiben ismerteti: „a bolsevik forradalom első költő-áldozata” volt. S hozzáteszi, hogy Gumiljov kivégzése „az orosz értelmiséggel való leszámolás nyitányát jelentette”. Jeszenyin sorsának is csak a végzetes befejezését emeli ki versében: az Angleterre nevű leningrádi szállodában lett öngyilkos a költő 1925-ben. „Mégis tovább él, odatetoválva / A légerektől keshedt mellkasokra”. A harmadik orosz költő-portré Cvetejeváé. Az irodalomtörténetekből és Baka kötetbeli jegyzetéből is tudjuk, hogy 1939-ben párizsi emigrációjából tért haza Moszkvába Cvetejeva. Férje és lánya eltűnt a légerekben, őt pedig evakuálták. Szörnyű sorsát, nyomorát idézi a vers, a címben említett Jelabugával, a véggel, a hókásával, az odavetett konccal, a hurokkal és az Istenhez fordulással. Cvetejeva 1941-ben felakasztotta magát: „Hurokká megkötöm a horizontot, / S föllendülök tehozzád Istenem.” Keserűen kapcsolódik össze a költői kifejezés lehetősége és a maga sorsa, búcsúzása a Csak a szavak című versében. A vers elején háromszor ismétli meg a címben jelölt három fontos szót. Igen, sajnos úgy érzi, hogy csak a szavak maradtak meg számára. A hínár-mondatok lehúzzák, és csak néhány szó ér partot. Küszködik a test koloncával, megbotlik a „semmi és a lét közötti / küszöbön”. Az élet és a halál közötti mezsgyén jár, a szavak tavában úszik. Bizonytalanul keres igazi szót közben. A látszólag feleslegesebb szavak váltak számára fontossá: így a bizonygató „csak”, a vitatkozó-ellentétes „de”, a bizonytalanságot kifejező „talán”, a feltételeességet érzékeltető „ha”. A legegyszerűbb és legfontosabb szavakat szedi össze a vers befejezésében: „jó volna lenni talán de / mit is tegyek ha nem lehet / a szótáradba írd be s néha / lapozz föl engem és leszek.”

Mint az Ősz és tavasz között, a Balázsolás Babitsa, hasonlóképpen Baka István is éveken át testamentumot írt – Sztyepan Pehotnijként is –, s Gecsemáné című felejthetetlen-szép versében búcsúzik, vitatkozik Istennel, elkeseredik és reménykedik, és konok szembeszegüléssel kiált: „hát nem hát nem hát nem